

EN STJÄRNSMÄLL I SOMMARNATTEN

Några rader om svunna tiders ungsocialister, **Amalthea**-knallen i juli 1908 och *Anton Nilsons* mångskiftande väg genom livet

av

Mats Parner

☘☘☘

*Vår lösen är framåt med yxa och svärd,
till vapen var man och var kvinna.
Det är bättre vi spränga i grunden vår värld
än att tårarna mer skola rinna.*

*Det är bättre vi dräpa var krämaresjäl,
än att han skall av trälblodet suga.
Det är bättre att prästerna stenas ihjäl
än att låta dem leva och ljuga. / ... /*

De ovan citerade versraderna återfinns i **Hatets sånger**, utgivna 1906, och plitades ned av den lika nyckfulle som produktive Leon Larsson, som i det förra seklets inledningsskede var en av de många högröda orosandarna i Svenska Socialistiska Ungdomsförbundet (av årgång 1897). I dagligt tal kallades medlemmarna enkelt och behändigt för ”ungsocialister”. Deras ideologiska föreställningar var tämligen diffusa; i praktiken utgjorde de ett hopkok av anarkistiska slagord och överspänd våldsromantik, trots att en majoritet av de (förbunds)anslutna var både fredliga, välkammade, nyktra och kunskapsökande.

Ja, man skulle kunna säga att Larssons hatiska sånger och de ljuva drömmarna om ett framtida lyckorike skattades ungefär lika högt i de inre cirklarna.

Den rastlöse ”Hinke” Bergegren (1869-1936) fungerade som *De ungas* politiske inspiratör och överstepräst, och ”Hinke” motsatte sig med hela sitt väsen nästan allt: religionen, äktenskapet, den privata äganderätten och vårt konungarikets ‘parlamentariska skendemokrati’. Kampen för rösträtsreformer betraktades därför som gagnlös. Samhället var ett tjuvsamhälle ... och skulle så förbli, tills allt en vacker dag stjälpes överända. Så formulerades det ideologiska credot.

Men politikens vänstra stränder monopoliserades på intet sätt av ungsocialisterna. Redan 1903 hade ett gäng mer eftertänksamma ungherrar brutit sig ur gemenskapen nere i Skånelandet och blivit ”ungdemokrater”, i realiteten tvättäkta föregångare till våra dagars SSU. En rad av dessa 03:or blev i ett senare skede höga män i staten: Fabian Månsson, Gustav Möller och inte minst Per Albin Hansson. I Malmö inrättade sig ‘demokraterna’ i Folkets Hus, medan ‘socialisterna’ höll till på **Café Utposten** (som mycket riktigt är titeln på en dokumentärroman av Per Anders Fogelström) vid Södra Förstadsgatan.

De båda falangernas anhängare ekiperade sig i filthattar och använde svarta sidenband i stället för mer traditionella halsprydnader (s k flugor och slipsar). Det var också bland Malmös unga, som den frimodiga hälsningsfrasen ”Hej!” lanserades och spreds norrut med vindens hastighet över hela Sverige för jämnt hundra år sedan. Visserligen hejade man kärnfullt på varann redan i **Götiska Förbundet**, men spridningseffekterna uteblev den gången.

Ett käckt ”Hejsan!” rätt ut i stratosfären uppfattades nämligen som frivolt och lättsinnigt av de anständiga och samhällsbevarande kretsarna här i riket. Det gemena folkets känsla för takt och ton fick ju inte undergrävas, nej, inte på villkors vis!

Påpekar man att Sverige under sent 1800- och tidigt 1900-tal var ett utpräglat klassamhälle, så begår man knappast våld på sanningen. Många levde i yttersta armod, andra åter i sus och dus. Medellivslängden pendlade kring de 50, spädbarnsdödligheten uppgick till drygt 100 per 1000 födda (mot bara 5-6 i dag), och mer än 90 procent av den vuxna befolkningen saknade rösträtt. Tiotusentals blottställda satte kurs västerut mot USA år efter år, lungsoten krävde ständigt nya offer, och varken tronen, altaret, svärdet eller penningpåsen kunde ifrågasättas (i varje fall inte med något mått av framgång).

På arbetsmarknaden härskade diktaturen oinskränkt, och tvångsmedlen var dagliga; affärsmän, jordbaroner och skeppsredare hade alla skäl att se med tillförsikt på tingens ordning.

Anno 1908 var motsättningarna om möjligt än bittrare än tidigare. Typiskt är att redaktör Emil Rosén på Arbetarebladet i Gävle fängslades det året efter att i tryckt skrift ha smädat *den tyske* kejsaren. Också rikskändisen Knut Wicksell, ekonomiljuset från Lund, placerades bakom låsta gallerdörrar och tvangs livnära sig på saltvatten och skånelimpor i två månader – för blasfemi. Närmare bestämt hade Knut W, inför offentligheten, redovisat sina tvivel gällande de närmare omständigheterna kring Marias sant bibliska graviditet. På jungfrufödelse trodde KW definitivt inte. Snarare misstänkte han, troligen på goda grunder, att manliga sädeskroppar spelat en viss roll under själva konceptionen: ”*vi skola väl ändå inte uppfatta hennes /dvs Marias/ umgänge med Den helige ande som en rent sexuell förbindelse?*”

Frågor av det slaget ansågs hädiska i dåtidens (fattig)Sverige, och interpellanten hamnade utan pardon i buret.

☒☒☒ Också ”Amalthea-dådet” ägde rum 1908, i Malmö hamn vid O2-draget söndagsnatten den 12 juli för att vara exakt. Tre socialistiska (A)gossar i 20-21-årsåldern figurerade i dramat: Anton Nilson, Algot Rosberg och Alfred Stern. Samtliga dessa tre var arbetslösa i murare- och byggsvängen och hade Café Utposten vid Förstadsgatan som sin politiska bas. Konjunkturerna var svaga och läget på den svenska arbetsmarknaden extra spänt under den heta 08-sommaren. I mängder av sockerbruk, gruvor, hamnar, byggindustrier och hjärnbruk strejkade man hej vilt, och arbetsgivarsidan hade svarat med att inkalla hela regementen av svartfötter med utländska pass, huvudsakligen från Galicien, Finland och Storbritannien.

Även i Malmö hade transport- och hamnarbetarna lagt ner allt arbete. Ett stycke från kajen ute i (Öresunds)vattnet kamperade följaktligen helt skamlöst 80 engelska strejk- och lagbrytare på skonerten och logementsfartyget Amalthea sedan ett par veckor. Efter mörkrets inbrott vågade sig de 80 sällan i land; deras närvaro sågs inte med blida ögon av de fackligt anslutna i Malmö och framför allt inte av de strejkande och arbetslösa.

Det ena gav nu det andra. Triumviratet Anton/Algot/Alfred och ytterligare ett par ”unghinkar” började så smått fundera på ifall inte Amaltheas besättningsmän gjort sig högst förtjänta av ett

kraftigt skrämskott i rent bokstavlig mening – varpå trions plötsliga skottingivelse i nästa rond följdes av praktisk handling: Anton stal några kilo dynamit under en cykelutflykt till sin gamla arbetsplats, Alfred köpte stubinråd i Köpenhamn – ”Buy a fuse” – och hemma i Algots enkla residens färdigställdes ”bomben”. Någon detaljerad plan utarbetade man aldrig. Hela företaget improviserades och hade omiskännliga drag av pojkestreck.

Unge Nilson, senig och stark men bara en tvärhand i strumplästen, tilldelades hedersuppdraget att, via roddbåt, förpassa sig ut till Amalthea mitt i natten och langa in projektilen i skonertens ena lastlucka. I gryningen den 12:e juli slog han till med de båda kumpanerna som åskådare på *terra firma*, väl dolda för jourhavande hamnpoliser. Allt gick enligt de obefintliga ritningarna:

Väl nere på kajen fann den 20-årige ”Amalthea-mannen” en lämplig båt, förtöjd i aktern på ett skepp från Karlshamn, och med en slidkniv lösgjorde han den bräckliga roddfarkosten. I nästa minut tog han raka vattenvägen ut mot logementsfartyget med kallsvetten porlande i strömmar längs hela sin massiva lekamen och med ”bomben” tryggt förankrad i handbagaget. Osedd var han inte: sex klarvakna besättningsmän på ett kolfartyg en bit därifrån iakttog hela skådespelet från början till slut med synbart intresse och utan att gripa in. Äntligen framme vid (A)skrovet ställde sig Anton rätt upp, skyfflade mödosamt in de explosiva varorna på därför avsedd plats, tände stubinråden och rodde sedan för glatta livet tillbaks till den hägrande strandremsan. Där undflydde han lagens väktare med andan i halsen på sin velociped.

Att den arme Nilson råkat tappa en pappersremsa med den egna namnteckningen pliktskyldigt nedskriven under sina bombeskapader i roddbåten visste han inte i det läget – men när polisen arresterade honom påföljande dag, blev han medveten om dessa sakernas olyckliga tillstånd.

Men etter värre gick det för det stolta kojfartyget och flera av dess brittiska hyresgäster. De tre edsvurna saknade all erfarenhet av sprängämnen och hade i överambitiöst nit använt långt mer våld (läs dynamit) än vad ”nöden” krävde. Ja, faktum är att de lärde i det cirka tjugo kilometer avlägsna Lund fick nattsömnen störd, när skrämskottet i (A)båtens lastlucka plötsligt brann av kl 01:55 lokal tid. En av de ombordvarande, Walter Close, avled omedelbart och ytterligare 23 skadades, några rätt allvarligt. Vitala delar av skeppsskrovet förvandlades till kaffeved. Anton, Algot och Alfred syddes in pr omgående och fördömdes inledningsvis i alla politiska läger. En fjärde (A) yngling på Förstadsgatan, kassören Albin Sturm, gick beredvilligt polisen tillhanda.

I de lägre rättsinstanserna dömdes Nilson och Rosberg hösten –08 till döden för sin Amalthea-aktivism, f ö som två av de sista i riket, medan Stern ”bara” fick livstids fängelse. HD fastslog sedan domen mot Nilson men fann inte Rosbergs insatser lika graverande och nöjde sig därför med livstid också i hans fall. Omsider benådades alla tre. Revolutionsåret 1917, efter nära nog ett årtionde bakom låsta dörrar, friades hela trion, Stern i maj när göken gol och de övriga två i oktober.

Till saken hör att denna oktoberamnesti var den nya koalitionsministären Edéns och Brantings allra första politiska markering av större vikt.

I flera år dessförinnan hade emellertid opinionsvindarna svängt till de inspärades förmån, och de hade gjort så tämligen grundligt. Gemene man ansåg det helt orimligt att A, A och A skulle sitta fängslade livet ut för en gärning som i själva verket utlösts av ren och skär tanklöshet och under det ideologiska rusets påverkan. ”Amalthea” blev tids nog en allt viktigare symbolfråga: med 130 000 namnunderskrifter, systematiskt insamlade på arbetsplatserna,

krävde man att de tre huvudmännen skulle frigges. Kraven restes inte bara hos oss; i Staterna drog bl a Joe Hill ett tungt lass för Amalthea-männens räkning, och även i Frankrike och England kunde Anton och kompani glädja sig åt ett massivt stöd.

☺☺☺ Äntligen frisläppt utbildade sig Anton N till flygare vid Ljungbyhed med ekonomiskt bistånd av den stenrike Olof Aschberg (en äldre släkting till Robert A). I nästa skede begav sig "Amalthea-mannen", nu fullfjädrad och flygfärdig, österut som frontkämpe i Röda Armén och spaningsflygare i ryska inbördeskriget. På order uppifrån blev han också fullvärdig medlem av SUKP(b), Sovjetunionens Kommunistiska Parti, och fick i den egenskapen träffa såväl kamrat Uljanov som Dzjugasjvili (Lenin & Stalin). Av högste chefen Bronstein/Trotsky förärades han en skinnjacka som tack för sina oskattbara luftinsatser. Åtskilligt tydde på att Nilson skulle bli den unga sovjetstaten trogen livet ut.

Men efter närmare sex års prickfri spaningstjänst uppe i det (röd)blå korsades Antons vägar av den svenska textillärarinnan Märtha Hedberg – engagerad i folkpartiet och aktiv i lottarörelsen – med påföljd att han gifte sig, 37-årig, och flyktade hem igen. Åter på svensk mark anställdes Nilson vid sovjetiska handelsdelegationen i Stockholm. Några år senare återfanns han, numera övertygad antistalinist, som ombudsman i Karl Kilboms och Nils Flygs socialistiska parti, och efter ytterligare några år gjorde han drängtjänst åt Albin Ström och dennes tappra göteborgare i "Sveriges Vänstersocialistiska Parti" – som kammade hem inte mindre än 898 giltiga röster i riksdagsvalet 1940...

Efter att i tur och ordning och som medlem ha genomlöpt hela den politiska vänsterskalan slöt sig "Amalthea-mannen" i 65-årsåldern till (s), och socialdemokrat förblev han till sin bortgång några månvarv före 102-årsdagen. Som 101-åring reste han fortfarande vida kring i landet och föreläste om stjärnsmällen i julnatten 1908 och hela sitt händelserika levnadslopp.

En av hans tidiga ideologiska inspiratörer, den hatiske sångaren Leon Larsson – eller Bror Leo Ambrosius Larsson som var hans egentliga namn – blev inte ens tillnärmelsevis lika långlivad som Nilson. LL hade "pyromana böjelser", fängslades på ett år efter att ha bränt ner en smedja och tog därefter klart avstånd från sina politiska ungdomssynder i ett bekännelsemanifest, som starkt upprörde hans forna bundsförvanter; Leon L betraktades av många som den inkarnerade avfällingen. Åter hemma efter något års vistelse i USA blev lungsoten honom övermäktig, och 38 år gammal slutade han sina dagar.

Till skillnad från Landsorganisationens föga stridsberedde ordförande Herman Lindqvist, vida känd som författaren och pophistorikern Herman Lindqvists farfar, så var Hatets Leon Larsson (1883-1922) författaren och pophistorikern Herman Lindqvists morfar.

Ja, världen är liten, och de ljuva sommarnätterna inte alltid så tysta och vilsamma.

Mats Parner